

Kersti Blidberg

## Utrikespolitiska kontakter och samarbete mellan de nordiska länderna september 1939 – mars 1940

### Inledning

I början av 1930-talet förändrades världssituationen snabbt. Nazismens maktövertagande i Tyskland 1933 blev inledningen till en omfattande upprustning och till ökad spänning i Europa. Det tysk-brittiska flottavtalet 1935 visade Englands ointresse för engagemang i Östersjöområdet. Abessinienkrisen 1935–1936 bekräftade NF:s oförmåga att upprätthålla den kollektiva säkerheten.

Händelserna medförde en förändring i de nordiska ländernas utrikespolitiska kurs, bort från ett allmänt samarbete inom NF till ett samarbete mellan Nordens länder inbördes. Den nordiska neutralitetspolitiken deklarerades 1938, då de fyra utrikesministrarna förklarade att de i framtiden skulle stå utanför alla maktgrupperingar i Europa.<sup>1</sup>

Förutom neutraliteten som grund för samarbete i utrikespolitiska sammanhang, fanns som utgångspunkt för alla former av samarbete inom Norden en samarbetsidé, som byggde på tanken att de nordiska länderna, vilka på grund av historiska, kulturella, geografiska och andra skäl kände samhörighet och hade en värde- och intressegemenskap, borde försöka att lösa för dem gemensamma problem. Syftet var därmed framför allt att framstå med större kraft utåt, men även att skapa fördelar för det egna landet.

Enhetstanken utvecklades i olika vittsyftande tankegångar i en debatt om Nordens framtid under mellankrigstiden. Tankens mål, i ett längre perspektiv, var någon form av nordisk enhet, som alternativ till nationalstaten.<sup>2</sup>

I det följande undersöks de utrikespolitiska kontakter och det samarbete som förekom mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige under hösten 1939 och till och med mars 1940. Med nordiskt utrikespolitiskt samarbete avses: försök att mellan flertalet av de nordiska länderna vidtaga åtgärder för att lösa för dem gemensamma problem. Detta förutsätter således inte att samarbetet nödvändigtvis innebar att eftersträfvade lösningar uppnåddes. Som det primära betraktas samarbetet i sig, dess former, innehåll och omfattning, inte eventuellt uppnådda resultat.

Det utrikespolitiska samarbete som bedrevs under den här perioden var baserat på officiella och informella kontakter mellan länderna.

De officiella kontakterna bestod av rapportering och information genom traditionella diplomatiska kanaler, diplomatiska överläggningar och utrikesministermöten.

Utrikesministermötena, vilka regelbundet återkom från och med 1934 var den enda organiserade och återkommande kontaktformen för samarbetet. Behovet av ett samarbetsorgan på en lägre nivå togs upp till diskussion av den danske utrikesministern Peter Munch med utrikesminister Richard Sandler i oktober 1938. Munch föreslog att en rådgivande parlamentarisk organisation, med deltagande även av stats- och utrikesministrarna, skulle bildas. Förslaget diskuterades av de nordiska stats- och utrikesministrarna, men först efter kriget, genom Nordiska Rådets tillkomst, skapades en motsvarighet till Munchs idé.<sup>3</sup>

De informella kontakterna bestod av telefonsamtal och brev mellan utrikesministrarna. Dessa kontakter avsatte hos den norske utrikesministern Halvdan Koht ett omfattande material vilket gör det möjligt att justera den gängse bilden av det nordiska samarbetet under den här perioden.

I centrum för både de officiella och informella kontakterna stod de danska, finska, norska och svenska utrikesministrarna, så också i denna framställning, varför det ej har ansetts som angeläget, annat än i enstaka fall, att redovisa regeringarnas och de utrikespolitiska nämndernas ställningstaganden bakom den av utrikesministrarna förda politiken.

Tidigare forskning har inte visat något intresse för den nordiska samarbetsaspekten i sig, under den här perioden, med undantag av Magne Skodvin vilken, i en översiktlig artikel i Historiallinen Arkisto 62, tangerar frågan då han tar upp norsk utrikespolitik 1939–41 med begränsning till frågor som berörde de nordiska ländernas förhållanden till varandra.

Utrikespolitiken som sådan är tidigare behandlad i större arbeten av Wilhelm Carlgren och Viggo Sjöquist. Krister Wahlbäck och Alf Johansson berör i sina framställningar det nordiska samarbetet vid en bedömning av den Slanderska utrikespolitiken.<sup>4</sup> Det källmaterial som de officiella kontakterna givit har i huvudsak utnyttjats för de nämnda arbetena.

De nordiska ländernas utrikespolitiska mål var att hålla det egna landet och Norden utanför kriget. Var de nordiska länderna därmed också beredda att med gemensamma medel skydda neutraliteten och i sådana fall i vilken utsträckning? Vilka förutsättningar fanns det för ett nordiskt utrikespolitiskt samarbete? Flera exempel från åren närmast före kriget kan ges för att belysa problematiken. Danmark och Finland blev med de förändrade maktpolitiska förhållanden under slutet av 1930-talet de av de nordiska länderna som starkast kände trycket från stormakterna. Danmarks situation, gränsfrågan, som bl a diskuterades på ett utrikesministermöte i april 1938 blev speciellt uppmärksammat genom Tysklands förslag i april 1939 till de nordiska länderna om en nonaggressionspakt. På grund av förhållandet mellan Danmark och Tyskland ansåg Danmark det omöjligt att säga nej till förslaget och age-

rade för ett positivt gemensamt nordiskt ställningstagande. Danmark blev dock det enda av de nordiska länderna som ingick i nonaggressionspakten.

Ett annat strategiskt känsligt område utgjorde Ålandsöarna vilka genom Ålands-konventionen från 1921 var demilitariserade och neutraliserade. En revision av konventionen ansågs både från finskt och svenskt håll påkallad och resulterade i januari 1939 i Stockholmsplanen. Sovjet inlade emellertid sitt veto mot planen, varför den förföll politiskt.<sup>5</sup>

Dessa två summariskt angivna exempel visar att det i det nordiska utrikespolitiska samarbetet fanns en begränsning som berodde på flera faktorer vilka här benämns de utomnordiska, dvs att förhållandet mellan en stormakt och ett nordiskt land eller förhållandet mellan flera stormakter var av avgörande betydelse för det nordiska samarbetets utformning. Att de nordiska ländernas säkerhetspolitiska problem inte sammanföll och att de därmed inte hade likartade relationer till de berörda stormakterna fick således en avgörande betydelse för det nordiska samarbetet. Givetvis fanns det även andra faktorer än de utomnordiska som spelade roll för samarbetet. Vad som avses är inomnordiska faktorer, som opinionsbildning och politiska målsättningar, men då dessa under den här tidsperioden var av underordnad betydelse lämnas de därhän.

Det tilltagande yttre trycket mot Norden under förkrigsåren medförde att det nordiska samarbetet ökade i omfattning inom vissa, av stormakterna satta, gränser. Genom krigsutbrottet i september 1939 förändrades inte de nordiska ländernas utrikespolitiska situation nämnvärt. Krigshotet riktade sig nu snarare allmänt mot hela Norden än mot något enskilt land. Under hösten 1939 förändrades emellertid detta tillstånd, vilket förmodligen innebar att det nordiska samarbetet ändrade karaktär. Hur utvecklades detta från och med september 1939 till och med mars 1940 på det utrikespolitiska planet? Hur omfattande var det, vilken struktur hade det, i vilka former skedde det och vad samarbetade man om samt hur verkade de utomnordiska faktorerna under den förändrade utrikespolitiska situationen? Följande framställning avser att besvara dessa frågor.

### Nordiska aktioner för Finland och freden hösten 1939

De nordiska utrikesministrarna hade på Kohts önskan samlats till utrikesministermöte i Oslo den 30 – 31 augusti där den allvarliga och kritiska situationen i Europa diskuterades. I möteskommunikéen betonades de nordiska ländernas föresats att förbli neutrala och stå utanför ett europeiskt krig. I enlighet med detta utfärdade länderna neutralitetsförklaringar då kriget genom Tysklands anfall mot Polen den 1 september bröt ut.<sup>6</sup>

Det omedelbara hotet mot de nordiska länderna bestod i eventuella hinder för importen och därmed sammanhängande risker för försörjningsläget. För att eliminera detta hot uttryckte den svenska regeringen den 7 september önskemål om att ett

stats- och utrikesministermöte skulle ordnas, för att ett ställningstagande skulle kunna ske till det engelska initiativ om handelsförhandlingar med de neutrala, vilket framlagts samma dag.<sup>7</sup> Den 18 – 19 september ägde mötet rum i Köpenhamn med deltagande av stats- och utrikesministrarna från de nordiska länderna. Diskussionerna omfattade enbart handelspolitiska frågor och uppehöll sig framförallt kring de kommande förhandlingarna med England och Tyskland.<sup>8</sup> De handelspolitiska frågorna kom under resten av hösten 1939 att inta en undanskymd plats i det nordiska samarbetet. Arbetet inom olika ekonomiska delegationer fortsatte dock och informationer utbyttes om hur förhandlingarna med England och Tyskland utvecklades.

För de nordiska utrikesledningarna skulle Finlands situation komma att spela den centrala rollen i det samarbete och i de kontakter som upprätthölls mellan dem från början av oktober och fram till ockupationen av Danmark och Norge.

Den 5 oktober kallades Finlands sändebud i Moskva till Molotov hos vilken han erhöll en hemställan om att utrikesminister Eljas Erkkö snarast skulle resa till Moskva för att där diskutera »konkreta politiska frågor».<sup>9</sup> Den 12 oktober inleddes de finsk-ryska förhandlingarna och samma dag överlämnades en gemensam dansk-norsk-svensk demarch av ministrarna i Moskva till den sovjetiska regeringen, vars innehåll gav uttryck för att regeringarna förväntade sig att intet skulle hindra Finland från att i fullt oberoende fasthålla vid den nordiska neutralitetspolitiken.<sup>10</sup>

Från finskt håll hade man den 9 oktober uttryckt önskemål om en svensk diplomatisk aktion i Moskva och en gemensam nordisk framställning om diplomatiskt stöd i Washington.<sup>11</sup> En motsvarande finsk framställning hade gjorts i Köpenhamn. Initiativet övergick därefter till Sandler, vilken efter kontakter med Koht och Munch, utarbetade ett förslag till demarch. Förslaget godkändes utan diskussion av utrikesministrarna den 10 oktober.<sup>12</sup> Demarchen överlämnades av de danska, norska och svenska ministrarna i Moskva till Molotovs privatsekreterare eftersom Molotov visade sitt missnöje genom att ej ge dem företräde.<sup>13</sup>

Både genom denna demarch och genom utrikesministermötet hade de nordiska länderna utåt visat att de utgjorde en gemenskap med neutralitetspolitiken som grund. Redan efter utrikesministermötet hade tanken på en större manifestation väckts och i ett brev till Sandler från Carl Hamilton, svensk minister i Köpenhamn, redogör denne för ett samtal med Munch angående ett nordiskt statschefsmöte. Kung Christian hade i brev till kung Gustaf anhallit att denne skulle handha frågan. Munch ansåg att ett statschefsmöte borde uppskjutas till en tidpunkt då det av »särskilda orsaker kunde synas önskvärt med den speciella manifestation av sammanhållning, som en dylik sammankomst innebure».<sup>14</sup> Dessa »särskilda orsaker» hade inträffat då statschefsmötet ägde rum den 18 – 19 oktober. Norden och då speciellt Finland ansågs vara hotat genom de ryska kraven på förhandlingar om »konkreta politiska frågor». De nyligen ingångna fördragen mellan Sovjetunionen och Lettland respektive Litauen hade väckt onda aningar.<sup>15</sup> Syftet med mötet var således att manifesteras den nordiska samhörigheten, vilken på grund av den uppkomna situationen blev speciellt viktig för Finland. Detta syfte uppnåddes. Statschefsmötet blev en manifestation, men

därutöver intet. Diskussionerna under mötet rörde förutom de rent svensk-finska överläggningarna, givetvis de finsk-ryska förhandlingarna, men även frågan om en nordisk medlingsaktion i kriget, en eventuell ny diplomatisk aktion i Moskva och vissa blockadfrågor.<sup>16</sup> Sandler skulle återkomma till en av de punkter som diskuterats på statschefsmötet, nämligen en eventuell ny nordisk demarch i Moskva.

Den 29 oktober uppsökte Christian Günther, svensk minister i Oslo, Koht för att lämna en förfrågan i ärendet. Hur ställde sig norska regeringen till ytterligare en gemensam demarch till den ryska regeringen? Koht framförde vissa betänkligheter. »... eg tykte det var vanskeleg for oss i Norge å vera med, for vi hadde ikkje noko grunnlag å bygge på». Detta argument utvecklade Koht vidare inför Nygaardsvold. Han hävdade att något uttalat finskt stöd för Sveriges förfrågan inte hade givits till Norge, och överhuvudtaget ansåg Koht att man visste för litet om de senaste ryska kraven för att kunna ge sitt stöd till en framställning, som var så pass skarpt utformad. Något bestämt besked gavs inte, utan Koht skulle rådfråga Munch. Den norske ministern i Köpenhamn August Esmarch instruerades att framföra Kohts synpunkter till Munch med tillägget »Berre om Danmark ynske slå lag med Sverige, sa eg at vi skulle tenke på saka på nytt».<sup>17</sup>

Två dagar senare, den 31 oktober, kontaktade Munch Koht för att diskutera Sandler's förslag. Även Munch var tveksam, men önskemål hade nu framförts från finskt håll att noten skulle lämnas. »... og han sa at når både Finland og Sverige bad om det var det vanskeleg å avveise det». Munch, som inte heller hade några informationer om läget i de finsk-ryska förhandlingarna skulle rådgöra med Sandler i frågan.

Samma dag hade Koht ett nytt samtal med Günther till vilken Koht, som skäl för att säga nej till Sveriges förfrågan, anförde rädsla för att irritera ryssarna. Förutsättningen för att Norge skulle ändra sin ståndpunkt var att Danmark följde Sveriges linje. I ett regeringsmöte på kvällen fick Koht stöd för denna hållning.<sup>18</sup> Avgörandet låg nu hos Danmark. Dagen därpå hade Koht samtal dels med det danska sändebudet Oxholm, vilket överlämnade ett nytt förslag till not, dels med Munch.<sup>19</sup> Inför Munch redogjorde Koht igen för den norska tveksamheten, nu ytterligare förstärkt efter Molotovs tal den 31 oktober<sup>20</sup>, samtidigt som Koht påpekade att om den danska regeringen ville ansluta sig till demarchen, skulle även den norska regeringen acceptera förslaget. Så var nu inte fallet. Inom den danska regeringen var man emot ett deltagande, såvida inte Norge deltog. Munch skulle åter kontakta Sandler och återkomma om något nytt i frågan framkommit.<sup>21</sup> Munch ringde igen den 2 november och meddelade att Sandler nu var införstådd med att Danmark och Norge inte ämnade delta i demarchen till Moskva. Sandler hade frågat om inte de danska och norska legationerna i Moskva istället kunde höra sig för i utrikeskommisariatet hur det gick med förhandlingarna, för att markera regeringarnas intresse. Koht och Munch enades om att en sådan förfrågan skulle göras. Tidpunkten skulle man återkomma till då närmare uppgifter om förhandlingsläget erhållits.<sup>22</sup>

Den 4 november ansåg Koht att han genom de samtal som Johan Michelet, norsk minister i Helsingfors, haft med Erkko erhållit tillräckliga informationer om läget och

den norska legationen i Moskva instruerades att framföra nämnda förfrågan. Så skedde både av danske och norske ministern den 6 november.<sup>23</sup>

Sandlers idé om att ytterligare en dansk-norsk-svensk demarch skulle framföras i Moskva för att understryka det intresse med vilket de finsk-ryska förhandlingarna följdes i de nordiska länderna, fick inte det gensvar hos Koht och Munch som Sandler säkert hade förväntat sig. Förutom de skäl mot en demarch, som Koht hade framfört i samtalen med Munch och Günther fanns det antagligen hos både den danske och den norske utrikesministern en berättigad skepsis huruvida ännu en framställning till Moskva skulle få någon positiv effekt på förhandlingarna. Den ryska reaktionen på demarchen av den 12 oktober talade knappast för att så skulle bli fallet. Samtidigt ger Munchs förslag till en annan utformning av noten intryck av att det inte var aktionen i sig, utan dess innehåll, vilket i både Danmark och Norge uppfattades som alltför skarpt, som bidrog till tveksamheten.<sup>24</sup> Hos Koht framskyntar också irritation över att han inte ansåg sig tillräckligt informerad om förhandlingsgången och över att Norge därmed löpte risk att bli indraget i rent svensk-finska angelägenheter.

Kohts och Munchs dilemma var att ingen av dem var villig att inta en från de övriga nordiska länderna avvikande ståndpunkt. Oviljan att fatta ett sådant avvikande beslut var ju synnerligen påtaglig i försöken att skjuta över beslutsfattandet på något av de andra länderna. Sandlers förslag till Munch om enbart en förfrågan av de danska och norska regeringarna i Moskva kunde därför accepteras som ett bra alternativ. Ett gemensamt danskt-norskt ställningstagande var att föredra framför att markera en egen hållning.

Den svenska demarchen överlämnades den 2 november och tillbakavisades av Molotov som en intervention av Sverige i de finsk-ryska förhandlingarna.<sup>25</sup> Även den norska förfrågan den 6 november mottogs onådigt, så ej den danska.<sup>26</sup>

Tanken på att en gemensam hänvändelse borde göras för Finland och freden uppgavs inte trots de negativa reaktioner som de vidtagna åtgärderna hade fått i Moskva.<sup>27</sup> Tvärtom innebar vinterkrigets utbrott den 30 november att förnyade ansträngningar gjordes av de nordiska länderna. Den 2 december kontaktade Koht Sandler och Munch ». . . og spurte dei bae to om dei ikkje tykte vi burde gjera ein kvart i den finsk-russiske striden . . . » exempelvis vända sig till någon stormaktsregering i Europa, Italien nämndes, för att be om dess medling i striden. Koht ansåg det för meningslöst att de nordiska länderna erbjöd sig att medla, om det inte bara var för »demonstration for tankemåten vår», eftersom Sovjetregeringen skulle tillbakavisa erbjudandet.

Att förmå Italien att medla i konflikten hade även Sandler tänkt på, men efter att ha sonderat den italienske ministern i Stockholm ansåg han det inte för ett realistiskt alternativ.<sup>28</sup> Överhuvudtaget betraktade Sandler situationen för Finland som hopplös. Sandler nämnde även att Günther fått instruktioner angående Sveriges ståndpunkt till en neutralitetsförklaring. Kohts åsikt var att någon neutralitetsförklaring ej borde utfärdas. ». . . Og da vart Sandler glad og ropte at det var herleg, for det var nett det Günther skulle be om . . . » Frågan behövde inte diskuteras, samförståndet var ömsesidigt.

Koht kontaktade, efter samtalet med Sandler, Munch som meddelade att inom den danska regeringen rådde det enighet om att en neutralitetsförklaring skulle utfärdas. Koht refererade samtalet med Sandler och sade att det bjöd honom emot att deklarerat Norges neutralitet om det skulle bli den enda officiella åtgärden i det finsk-ryska kriget. Samtalet gjorde tydligen Munch tveksam för han skulle nu lägga fram frågan på nytt inför regeringen. Den norska regeringen fattade efter dessa samtal det beslut som Koht förutskickat till Sandler och Munch.<sup>29</sup>

Munch återkom i ärendet till Koht den 3 december; han hade då talat med Sandler och delgivit denne ett danskt förslag till neutralitetsförklaring, vilket Sandler definitivt sagt nej till. Koht ställde sig också tveksam och hävdade nu, liksom tidigare Munch, att det var önskvärt med ett gemensamt ställningstagande. Hur detta skulle utformas var man emellertid inte enig om.<sup>30</sup> Danmark markerade denna gång en egen linje. Med hänvisning till neutralitetsbestämmelserna av den 31 maj 1938 uttalade Stauning i Folketinget den 5 december Danmarks avsikt att stå fast vid neutralitetspolitiken.<sup>31</sup>

De nordiska länderna hade vid flera tillfällen under hösten uttalat sin föresats att fasthålla vid neutralitetspolitiken och lika ofta hade värdet av den nordiska gemenskapen och samhörigheten framhävts. I och med att den finsk-ryska konflikten övergick i krig blev dessa länder tvungna att ta ställning till en situation, som de måste ha bedömt som tänkbar, men som aldrig diskuterats, nämligen att välja mellan neutralitetspolitik och nordisk solidaritet. Den danska regeringen drog den formella konsekvensen och utfärdade en neutralitetsförklaring och i och med att Norge och Sverige intog den motsatta ståndpunkten markerade Danmark därmed en särställning.

Det ryska anfallet mot Finland hade tagit de nordiska länderna ur deras villfarelse om att denna del av Europa skulle förskonas från kriget. Då Kohts samtal med Sandler den 2 december angående eventuella medlingsmöjligheter från italiensk sida inte gav något resultat, tog Koht upp frågan med Munch både den 2 och 3 december. Inom den danska regeringen hade tanken på ett medlingsinitiativ vunnit gehör och Munch föreslog nu att de båda skulle sondera de tyska sändebuden hur ett medlingsförslag skulle uppfattas i Berlin.<sup>32</sup> Den 4 december gjorde Munch och Koht också sonderingar hos de tyska ministrarna, men de gav inga förhoppningar om något resultat.<sup>33</sup> Med hänvisning till Tysklands krig mot England och till Kuusinenregeringen i Finland lämnade tyske ministern i Oslo den 7 december ett negativt besked på Kohts förfrågan.<sup>34</sup> Det är tveksamt om Koht och Munch ens hade hoppats på en positiv tysk inställning till de danska och norska sonderingarna. Försöket får betraktas som ett utslag av deras vilja att inte ha lämnat några möjligheter oprövade för att förmå Sovjet att återuppta förhandlingarna.

Det förefaller kanske märkligt att Sverige inte deltog i den dansk-norska aktionen med tanke på det initiativ som Sandler tidigare hade tagit. Både Koht och Munch hade dock diskuterat eventuella diplomatiska aktioner med Sandler, men inom den svenska regeringen var man av den uppfattningen att en förfrågan hos den tyska re-

geringen inte skulle ge något resultat; »vi bli så illa behandlade av Tyskland . . .» hade Sandler svarat Koht då denne redogjort för de dansk-norska medlingsavsikterna och därmed indirekt hört sig för om Sveriges uppfattning.<sup>35</sup> De under hösten försämrade svensk-tyska relationerna<sup>36</sup> betraktade således Sandler som ett hinder för Sverige att agera i denna situation.

I samband med att utrikesministrarna diskuterade olika alternativ för en medlingsaktion i den finsk-ryska konflikten, nämnde Koht möjligheten att sammankalla ett utrikesministermöte för att ett gemensamt ställningstagande skulle kunna formuleras. Detta tedde sig ännu viktigare i och med att Finland hade gjort en hemställan till NF om hjälp. Efter att ha rådfrågat Sandler den 4 december ägde utrikesministermötet rum i Oslo den 7 december. Förhandlingarna kom i huvudsak att röra dels frågor i samband med det finsk-ryska kriget, dels de kommande förhandlingarna i Geneve. Inför mötet med Munch och Sandler hade Koht haft ett samtal med Tanner för att få hans synpunkter på överläggningarna och eventuella finska önskemål inför de kommande förhandlingarna i NF. Tanner hyste inga större förhoppningar om att NF skulle kunna påverka Sovjetunionen till att återuppta förhandlingarna; trots detta var han negativ till att Sovjetunionen skulle förlora medlemskapet i NF » . . . Kva skulle det hjelpe oss?» NF utgjorde ju trots allt en kontaktmöjlighet mellan Finland och Sovjet och Tanner underströk Finlands vilja att förhandla.<sup>37</sup>

Vid utrikesministermötet förordade så Koht ett förslag till resolution överenskommet i samtalet med Tanner och därefter översänt till Munch och Sandler, vilket skulle innehålla följande punkter:

1. Konstaterande av anfallet.
2. En uppmaning till Sovjetunionen att draga sina trupper tillbaka.
3. En uppmaning till Sovjetunionen att upptaga nya fredliga förhandlingar med Finland.

Någon större diskussion om dessa punkter fördes inte vid mötet. De hade utrikesministrarna utförligt ventilerat dagarna innan och man var överens om att gemensamt agera utifrån detta resolutionsförslag. För övrigt uttryckte samtliga ministrar sina berättigade tvivel på att en resolution skulle få någon annan betydelse än som en sympatyttring för Finland.

Då Koht och Tanner talades vid den 5 december hade Koht avslutningsvis frågat om det var något speciellt Finland var i behov av. Tanner svarade med ett ord, vilket var nog så uttrycksfullt: »vapen». De finska frågor, förutom Geneveförhandlingarna, som man diskuterade var bland annat krigsmaterielfrågan. En översiktlig genomgång gjordes av vad respektive land kunde avstå och hur materielen skulle kunna transiteras till Finland. I övrigt gick man igenom de medlingsförsök som hade gjorts.<sup>38</sup>

I de samtal som Koht, Munch och Sandler förde med varandra, med anledning av att Finland vänt sig till NF, framkom det att ingen av dem såg positivt på att en stor diskussion kom till stånd i förbundsförsamlingen och förbundsrådet om Fin-



lands sak.<sup>39</sup> Man ansåg att en sådan diskussion skulle bli tämligen meningslös. Inställningen som kanske är förvånande faller tillbaka på att de nordiska länderna redan 1936 i realiteten uppsagt de förpliktelse som det kollektiva säkerhetssystemet medförde.<sup>40</sup> Nu befarade man således att sanktionsåtgärder kunde bli aktuella. För att förhindra detta hade utrikesministrarna den 7 december antagit ett resolutionsförslag, som de avsåg att driva i Geneve, och de ansåg därmed risken för att andra planer skulle komma upp som begränsade. De länder som närmast var berörda av konflikten borde få ett avgörande inflytande över förhandlingarna. Händelseutvecklingen följde emellertid inte de tänkta linjerna.

NF:s församlingsmöte inleddes den 11 december och omedelbart blev en särskild kommitté tillsatt med bland annat Norge och Sverige som deltagare. Kommittén avsåg omgående ett telegram till den sovjetryska regeringen, i vilket denna uppmanades att avbryta fientligheterna och inleda fredsförhandlingar under församlingens ledning. Svaret på telegrammet blev avböjande, och då därmed förhandlingsmöjligheten var borta, framlade kommittén den 14 december ett resolutionsförslag inför församlingen, vilket innebar att Sovjets aktion mot Finland fördömdes och att församlingen värdade till förbundsmedlemmar och andra stater att lämna Finland materiellt och humanitärt bistånd. Sovjet hade genom sin handling »försatt sig utanför förbundsakten». Rådet behandlade och antog enhälligt resolutionen samma dag och därmed blev Sovjet uteslutet ur NF.<sup>41</sup>

Exklusionsförslaget, som Argentina hade framställt, måste för de danska, norska och svenska delegaterna ha inneburit att mötet höll på att ta just den vändning som man velat undvika genom att fatta ett konstruktivt beslut på utrikesministermötet. Om Tanner vidhöll den uppfattning som han framfört till Koht, måste förhållandet ha varit likartat för Finland. Hur agerade nu de nordiska länderna i den här situationen dels gentemot övriga länders delegater, dels sinsemellan? Östen Undén, som var svenskt ombud, tog den 13 december kontakt med Argentinas företrädare för att förmå honom att återtaga exklusionsförslaget, utan framgång. Även Holma, finske Parisministern, försökte Undén påverka till ett initiativ i samma riktning eftersom den finska regeringen, enligt de uppgifter Undén erhölet, inte hade något intresse av att Sovjet uteslöts. Från finsk sida i Geneve hade man en annan uppfattning, nämligen att förslaget inte borde bromsas. Den oklara finska inställningen liksom upprepade försök från flera av ombuden att påverka situationen, dels i församlingen, dels genom enskilda delegater, visade att det inte fanns någon möjlighet att förhindra att resolutionen genomdrevs. Då en anslutning till den var omöjlig återstod endast den gemensamma reträtten, vilken Undén föredrog i form av en speciell förklaring på Danmarks, Norges och Sveriges vägnar.<sup>42</sup>

I ett inledningsanförande den 11 december hade Holsti, Finlands delegat, framfört förhoppningen om att det skulle finnas möjligheter för församlingen »att omsätta världens sympati i praktiska hjälpåtgärder».<sup>43</sup> Då de nordiska grannländerna inte stödde resolutionen bekräftades den uppfattning om NF:s bristande möjligheter som tidigare exempelvis Munch och Sandler gett uttryck åt. Såväl utrikesministrar-

na i Köpenhamn, Oslo och Stockholm som ombuden i Geneve stod i nära kontakt med varandra under den tid mötet pågick. Då det visade sig att det inte gick att uppnå enighet inom församlingen kring ett resolutionsförslag blev det primära för Danmark, Norge och Sverige att sammanhållningen dem emellan förblev intakt. Denna enighet lyckades man också att upprätthålla genom att avge en till intet förpliktigande förklaring.

Orsakerna till att de nordiska länderna intog denna hållning berodde på att resolutionen innehöll punkter, vilka Danmark, Norge och Sverige inte kunde acceptera, dels exklusionstanken, dels dess anknytning till sanktionssystemet. I församlingen framförde Undén att en uteslutning av Sovjet ur NF skulle innebära att en kontaktmöjlighet för fredsförhandlingar mellan Finland och Sovjet upphörde. Dessutom kunde Sovjet utnyttja exklusionen till att förklara sig som krigförande och därmed »gentemot andra stater åberopa neutralitetsreglerna». Resolutionen skulle då motverka det syfte som församlingen velat uppnå, nämligen hjälp till Finland. Att alltför tydligt uttala att man avsåg att hjälpa kunde också medföra praktiska olägenheter för de stater som kunde och ville bistå Finland. Formuleringen av resolutionsförslaget förde tanken till sanktionssystemet och därmed kunde de stater som tidigare tagit ställning mot detta ej godta resolutionen.<sup>44</sup>

De här framförda hindren mot en anslutning var säkert av betydelse, men däremot nämnde man inte den reella huvudorsaken, att ett ställningstagande för resolutionen också var en markering mot Sovjet. En sådan hållning, som för Danmark, Norge och Sverige kunde medföra svårigheter, kunde exempelvis de sydamerikanska staterna bortse ifrån då de gav Finland sitt stöd.

Under hösten 1939 upprätthöll de nordiska utrikesministrarna, framförallt då Koht, Munch och Sandler, intensiva kontakter, vilka resulterade i samarbete för Finland och därmed också för freden. Samarbetet utformades, vid flertalet tillfällen, genom informella kontakter mellan ländernas utrikesministrar. Emellertid intog Finland på grund av sin utsatta utrikespolitiska situation (från början av oktober förhandlingar och från och med den 30 november krig med Sovjet) en mer undanskymd plats däri än de övriga länderna.

Om man utgår ifrån att de utomnordiska faktorerna är de dominerande för nordiskt samarbete i utrikespolitiska frågor och med den utgångspunkten betraktar skeendet under hösten, kan man konstatera att kontakterna och samarbetet tilltog mellan utrikesministrarna i och med att hotet mot Norden växte och var som intensivast under det finsk-ryska förhandlingsskedet.

Som det största hotet mot freden för Nordens folk sågs inte världskriget i sig, utan de sovjetiska framstötarna mot Finland, vilka uppfattades inte bara som ett hot mot Finland utan även mot de övriga länderna.

En allmän risk för att bli indragna i en konflikt medförde således att kontakter och samarbete inbördes mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige ökade, men det innebar även att man utåt ytterligare markerade Norden som en neutral och fredsbevarande enhet. Givetvis begränsade hotet också samarbetet, vilket tydligt kom till uttryck hos Danmark och Norge.

Under vintern 1939 – 40 förändrades hotet mot de nordiska länderna, vilket fick till följd att samarbetet dem emellan, efter NF:s möte i Geneve, ändrade karaktär.

### Samarbete inför allierat hot mot Norden

I den resolution som NF antog den 14 december uppmanades medlemsstaterna att lämna Finland all möjlig humanitär och materiell hjälp. Denna uppmaning hörsammade bland andra England och Frankrike, eller fick snarare vara täckmantel för allierade planer mot Norden, och därmed förstärktes hotet mot de nordiska ländernas neutralitet och deras möjlighet att stå utanför stormaktskriget minskade. Under vintern 1939 – 40 kom detta hot, starkt knutet till utvecklingen i det finsk-ryska kriget, att dominera i det utrikespolitiska samarbetet mellan Nordens länder. Hur fungerade det nordiska samarbetet i denna för samtliga länder kritiska situation och vad gjorde man för att minska hotet?

Den 23 december blev både den norske och svenske utrikesministern informerade av respektive finske chargé d'affaires om att det högsta fransk-brittiska krigsrådet den 19 december beslutat att sända hjälp till Finland i form av trupp, vilket skulle innebära transitering genom Norge och Sverige. Detta förutsatte dock att Sverige ej »gjekk med», en passus som Erkko framförde till Günther och som visar att en aktivare svensk insats enligt finsk uppfattning ansågs som möjlig.<sup>45</sup> Till stortingspresident Hambro hade Holma framfört att de allierade styrkorna skulle kamoufleras, varför Norge och Sverige ej skulle behöva ge officiellt tillstånd och därmed inte bli satta i en tvångssituation.<sup>46</sup>

Med utgångspunkt i informationerna från Holma och Norberg behandlade Koht i en promemoria transiteringsproblematiken. Han fastslog, vilket också framförts till Norberg, att genommarsch av trupp innebar brott mot neutraliteten och Koht ställde då frågan: vilka blir följderna? Om Norge och Sverige hindrade hjälpen till Finland att komma fram, en hjälp som finnarna skulle behöva senast till våren, skulle ansvaret för ett besegrat Finland falla på dem. Koht diskuterade olika tänkbara handlingsalternativ för västmakterna respektive Sovjet och summerade sina uppfattningar med orden »... löyve til gjennommarsjen ville gjera Russland til fienden vår, men kunne stenge vegen for Russland med eit Finland som helde seg sjølvstendig og ville i tilfelle trygge oss hjelp imot Russland fra Storbritannia. Nektar vi löyve slepp vi kanskje for det russiske trugsmålet, men misser vonna om engelsk hjelp imot det.»

Det som Koht ansåg som viktigast var dels att få visshet i hur Tyskland skulle ställa sig till en allierad genommarsch, dels, och framför allt, vilken hållning Sverige skulle inta. För att få besked om den svenska uppfattningen tog Koht upp frågan till diskussion med den nye svenske utrikesministern Günther, då han gjorde avskedsvisit i departementet på juldagen. Den gemensamma utgångspunkten var att genommarsch av trupp innebar brott mot Norges och Sveriges neutralitet. Att acceptera någon form av kamouflage var därmed inte aktuellt.

Både inom den norska och den svenska regeringen hade man före jul diskuterat vilken ståndpunkt man skulle hävda vid en eventuell brittisk-fransk demarch. Inom den svenska regeringen hade det rätt enighet om att Sverige skulle säga nej till en transitering, vilket Erkko också vid samtal med Günther ansett som den riktiga ståndpunkten för Sverige.<sup>47</sup> Som sin personliga uppfattning framförde Günther, att han betraktade västmakternas utspel som ett försök att slå ett slag mot Ryssland och därmed också mot Tyskland. Att Tyskland skulle ingripa om Norge och Sverige bröt sin neutralitet ansåg han ». . . var det vissaste av allt, i allt det som var uvisst». Sveriges ståndpunkt var klar ». . . og Norge kan ikkje gjera noko anna».

Koht föreslog nu att för att undvika att hamna i en kritisk situation skulle de vända sig till de brittiska och franska regeringarna med en önskan om att någon officiell förfrågan inte skulle göras. Günther ansåg tvärtom, att det gällde att inte aktualisera saken, och samtalet utmynnade i att svaret till västmakterna skulle bli att Norge och Sverige var villiga att ge Finland all möjlig hjälp inom neutralitetens ram.

De båda utrikesministrarna betraktade en konflikt med västmakterna som en allvarlig risk om utvecklingen skulle fortsätta i ogynnsam riktning; militärledningarna skulle därför utbyta informationer om åtgärder av gemensamt intresse.<sup>48</sup>

Samtalet mellan Günther och Koht klarlade dels att den gemensamma utrikespolitiska grunden alltjämt var neutralitetspolitiken, dels att det var en nödvändighet att Norge och Sverige intog en gemensam ståndpunkt gentemot västmakterna, något annat var orimligt. Trots Kohts kommentar finns det ingenting som tyder på att norsk och svensk uppfattning inte sammanföll. Kommentaren får snarare uppfattas som ett uttryck för den begränsade rörelsefrihet som fanns för respektive land i den här situationen, vilket inte är detsamma som att Norge endast följde i Sveriges kölvatten.

Efter samtalet med Günther meddelade Koht i slutet av december eller början av januari det tyska sändebudet Bräuer, att varken Norge eller Sverige skulle tillåta genommarsch av västtrupper. Beskedet var svar på den tyska pressens skrivelser om de risker Nordens länder utsattes för om man tillät transitering. Bräuer underströk också att Tyskland ej skulle acceptera en västmaktstransitering genom Norden. Upplysningen överensstämde med Günthers uttalade uppfattning och Koht hade nu fått denna bekräftad.<sup>49</sup>

Den 27 och 28 december överlämnade de allierade regeringarna till de norska och svenska regeringarna den officiella bekräftelsen på den politik, som de avsåg att föra gentemot Finland. Innehållet var i korthet följande: En hjälpaktion i form av »teknisk personal» och materiel skulle »genomföras med all möjlig skyndsamhet» och regeringarna hoppades nu att norska respektive svenska regeringen var beredd att »lämna alla erforderliga lättnader» för att aktionen skulle kunna påbörjas; det var alltså inte fråga om genommarsch av trupp, som man först blivit informerad om, vilket avsevärt förbättrade ländernas situation. Om hjälpen till Finland skulle medföra några konsekvenser, dvs ett tyskt ingripande, utlovades brittiskt och franskt bistånd.<sup>50</sup>

Eftersom den norska och svenska ståndpunkten genom Günthers och Kohts sam-

tal redan var klar, behövde man inte ytterligare diskutera frågan, utan i ett samtal mellan utrikesministrarna den 30 december bekräftades de tidigare uppfattningarna. Koht och Günther hade även stått i kontakt med varandra i samband med att de erhållit noterna.<sup>51</sup>

Svaren på noterna, vilka överlämnades av den svenska regeringen den 3 och av den norska regeringen den 11 januari 1940, innebar att regeringarna inte hade några invändningar mot eventuella transiteringar, utan att de skulle underlätta dessa förutsatt att den »tekniska personalen» reste som frivilliga privatpersoner och att aktionen i möjligaste mån förblev hemlig. Trupptransitering blev i och med detta avvisad; så blev också erbjudandet om stöd till Norge och Sverige men med tillägget i nuvarande situation.<sup>52</sup>

Samtidigt med att västmakterna, genom att aktualisera hjälpsändningar till Finland, visade sitt intresse för Norden, fick de svenska och norska regeringarna ytterligare belägg för hur utsatta de nordiska länderna var för stormakternas krigföring. Den 6 januari överlämnade engelska regeringen likalydande memoranda till de norska och svenska ministrarna i London angående torpederingar av brittiska fartyg på norskt territorialvatten. Genom den tyska sjökrigföringen betraktade engelska regeringen inte längre detta område som neutralt och avsåg att utsträcka sina marina operationer dit. Engelska regeringen hade för avsikt att hindra tysk sjöfart och handel från att utnyttja den norska kusten.<sup>53</sup> Den egentliga orsaken till Englands memorandum var inte torpederingarna, vars orsaker inte gick att klarlägga, utan den svenska malmexporten över Narvik till Tyskland, vilken länge irriterat engelsmännen.<sup>54</sup>

Frågan berörde således i lika hög grad både Norge och Sverige, men trots detta tycks det inte ha förekommit någon koordination mellan dem om hur man gemensamt skulle agera och de protester som båda regeringarna avgav den 7 januari hade regeringarna utarbetat utan någon samordning. Den kontakt som man upprätthöll i saken bestod i utbyte av informationer om respektive regeringsdiskussioner med engelsmännen samt de åtgärder man avsåg att vidta inför det brittiska hotet.<sup>55</sup>

Att frågan inte blir utförligare behandlad beror därför på att den var en norsk-brittisk och svensk-brittisk angelägenhet, aldrig en nordisk. Danskarna visade visserligen intresse för den brittiska framställningen. Munch hade vid sin vanliga veckomotagning för de nordiska ministrarna uttalat, att danska regeringen gärna anslöt sig till de norska och svenska protesterna eftersom frågans konsekvenser även berörde Danmark, men då engelsmännen efter några veckor tillsvidare skrinlade planerna, blev detta ej aktuellt.<sup>56</sup>

Efter det att de norska och svenska regeringarna avgivit sina svar på de brittisk-franska noterna, dröjde det inte många dagar förrän den engelska regeringen på nytt gjorde en framställning i samma ärende i Oslo och Stockholm, i vilken man förutsatte att de frivilligas transitering så långt som möjligt skulle underlättas av Norge och Sverige.<sup>57</sup>

Betydelsen av att genomresan för de frivilliga ej blev försvärad underströks från finskt håll i Oslo och Stockholm. Visserligen hade fronterna efter de stora finska

framgångarna kring årsskiftet stabiliserats, men behovet av frivilliga och materiel var stort.<sup>58</sup>

Den 22 januari hade norska utrikesrådet Jens Bull tillsammans med norske ministern Johan Wollebaek ett samtal med Günther och kabinettssekreterare Erik Bohe-man om frågan om transitering av frivilliga från England. Det rädde full överensstämmelse mellan de båda regeringarnas uppfattning om de svar som skulle lämnas till de allierade, vilket innebar att regeringarna accepterade att små civila obehäpnade grupper transiterades efter en i förväg godkänd färdväg. Vapen skulle transporteras som gods.<sup>59</sup>

Mellan de norska och svenska beskickningarna fördes en fortlöpande diskussion om hur man skulle förhålla sig till smärre frågor som blev aktuella i samband med att transiteringen av frivilliga blev en realitet.<sup>60</sup>

I de framställningar som hittills hade gjorts av England och Frankrike angående hjälp till Finland hade inte frågan om trupptransporter aktualiserats. Denna situation ändrades i och med att västmakternas högsta krigsråd den 5 februari beslutade, att hjälpen till Finland skulle utvidgas och omfatta även en militär expedition, en expedition som i första hand inte var avsedd att bistå Finland, utan att besätta de svenska malmfälten.<sup>61</sup> Utsikterna för de nordiska länderna att kunna förbli utanför stormaktskriget krympte eftersom det från tyskt håll uttalats, att man avsåg att möta en allierad intervention över norskt och svenskt territorium med motåtgärder. Varken i Oslo eller i Stockholm var man i tvivelsmål om detta.<sup>62</sup>

För att förhindra den katastrof, som det skulle innebära att kriget i öst och väst flöt ihop, tog de nordiska utrikesministrarna flera fredsinitiativ. Danmark, Norge och Sverige förklarade sig villiga att stödja en ungersk hänvändelse till president Roosevelt för att denne skulle medla mellan Finland och Sovjet.<sup>63</sup> Koht, vilken hade privata förbindelser dels med Tanner, dels med Sovjets minister i Stockholm, Mme Kollontay, framlade i slutet av januari ett förslag för Tanner om neutralisering av Finska viken som utgångspunkt för förhandlingar med Sovjet. Då Tanner visade sig positiv kontaktade Koht Molotov genom Mme Kollontay, vilken inte avvisade tanken, men förklarade att Sovjet dessutom krävde skydd för Leningrad. Kontakterna mellan parterna upphörde inte förrän i slutet av februari och sammanföll i stor utsträckning med Günthers fredsinitiativ genom motsvarande kanaler men förde inte till något konkret resultat.<sup>64</sup>

Samtidigt som Günther och Koht försökte få igång fredsförhandlingar föreslog Munch för dem i slutet av januari, att de skandinaviska länderna skulle ta initiativ till fredsmedling i stormaktskonflikten.<sup>65</sup> Frågan behandlades av svenska regeringen i beredning den 2 februari, varvid man beslöt att Günther skulle diskutera saken med Munch och Koht.<sup>66</sup>

Detta skedde också. Den 3 februari fick Munch svar från båda utrikesministrarna. Günther var i stort sett positiv, men Koht var tveksam om nyttan av en hänvändelse till stormakterna. Skulle något göras vore det i den finsk-ryska konflikten.<sup>67</sup> Hans synpunkter, som framkom här, var helt i linje med hans uppfattning, att ett initiativ

måste vara knutet till en reell fredsplan, såsom framkommit genom de nämnda kontakterna med Tanner och Mme Kollontay. Per Albin Hansson fick tillfälle att samtala med Munch om förslaget under den nordiska samarbetskommitténs möte i Köpenhamn de följande dagarna.<sup>68</sup>

I början av februari tycktes fredsutsikterna för Finland ha ökat i och med att Finland och Sovjet genom Günther började kommunicera. Tanner försökte också direkt med Mme Kollontay föra förhandlingsmöjligheterna framåt och i samband med besök i Stockholm<sup>69</sup> skisserade Tanner i ett samtal med Günther den 5 februari de möjligheter, som han ansåg vara tänkbara för Finland:

- a) fortsatt strid med stöd från de nordiska länderna, då även med trupper på 30 000 man
- b) fortsatt strid med stöd från västmakterna
- c) uppgörelse med Sovjetunionen.<sup>70</sup>

Alternativen berörde ju i allra högsta grad både Norge och Sverige och därför avreste Boheman samma kväll till Oslo för att redogöra för Koht om Tanners samtal och hur den svenska regeringen såg på det utrikespolitiska läget.<sup>71</sup> I samtalet mellan Boheman och Koht kom Koht också in på relationerna mellan Norge och Sverige. Han uttryckte oro för att Sverige ej informerade Norge tillräckligt om händelsernas utveckling och att det från svensk sida skulle fattas beslut, vilka var av utomordentlig betydelse även för dem.<sup>72</sup>

Det framkom inte om denna oro var grundad på någon specifik händelse eller om det var den tidigare framförda misstänksamheten mot Sveriges kontakter med Finland som låg bakom. Ett tredje alternativ fanns, vilket inte utslöt de andra, nämligen att Koht genom att framföra problemet velat antyda norskt intresse för ett mer omfattande samarbete med Sverige. Sådana tankegångar framfördes några veckor senare av partiledaren för venstre Johan L Mowinckel i ett samtal med Johan Beck-Friis, svenskt sändebud i Oslo.<sup>73</sup> Med hänsyn till den situation som länderna befann sig i – risken för en västmaktsintervention med därpå följande tyska motåtgärder och därmed en utvidgning av stormaktskriget till Norden – förefaller det tredje alternativet som mycket rimligt. Parternas beroende av varandra var så pass stort, att de, vilket tidigare påpekats, inte kunde föra en politik utan nära samarbete. Som en konsekvens av detta borde alltså det nödvändiga samarbetet konkretiseras i någon form, vilket Koht här antydde.

Då Munchs fredstrevare mötte gensvar, framförallt från Günther, föreslog han, att förhandlingar skulle inledas i Köpenhamn omkring den 20 februari mellan de tre utrikesministrarna.<sup>74</sup>

Mötet kom till stånd först den 25 februari, eftersom Günther och Koht blev förhindrade av händelser, vilka krävde omedelbara lösningar.<sup>75</sup> Vad mötet enligt dagordningen behandlade var den finska situationen, sjökrigföringen – därunder möjligheter till gemensamma nordiska förhandlingar med parterna och möjligheten av en allmän

neutral hänvändelse – frågan om ett fredsinitiativs möjlighet samt ett par handels-ekonomiska frågor.<sup>76</sup> I kommunikéen, som utsändes från mötet, bekräftade utrikesministrarna enigheten om sina länders neutralitetspolitik och deras avsikt att upprätthålla den åt alla håll. De protesterade mot sjökrigföringen och uttalade sina regeringars avsikt att stödja varandra vid förhandlingarna med de krigförande. Såsom angelägnast betecknades dock den finsk-ryska konfliktens snara lösning med ett bevarat självständigt Finland.<sup>77</sup>

Utrikesministermötet hade av Munch sammankallats för att man skulle diskutera ett fredsinitiativ. Då mötet ägde rum hade emellertid de kontakter som inletts mellan Finland och Sovjet förändrat förutsättningarna för en gemensam skandinavisk framställning i den finsk-ryska konflikten, varför en sådan framställning uteblev.<sup>78</sup> Mötets betydelse låg därför dels i att Koht och Munch blev informerade om de hemliga finsk-ryska förhandlingarna och om Günthers förmedlande roll däri, och dels i diskussionerna om sjökrigföringen, vilken resulterade i samtidiga protester i Berlin den 8 mars.<sup>79</sup> Ett allmänt fredsinitiativ var då alltså inte aktuellt, men Munch, som varit den mest angelägne om att de nordiska länderna gemensamt skulle göra något för freden, utarbetade efter mötet, liksom Koht, förslag till en fredshänvändelse till de krigförande stormakterna, vilka de övriga utrikesministrarna tog del av.<sup>80</sup> Den 13 mars hade Koht och Munch kommit fram till ett utkast, vilket skulle användas vid lämpligt tillfälle.<sup>81</sup> Från Günther meddelades till Munch i början av april att Sverige hade en likartad inställning till ett nordiskt fredsinitiativ. Munch framförde samma uppfattning.<sup>82</sup> Några dagar senare var frågan överspelad.

Frågan om västmaktshjälp till Finland aktualiserades ånyo den 23 februari då Erkkö i en not begärde besked om svenska regeringens inställning dels till svensk hjälp i form av manskap och materiel, dels till genommarsch av trupp från andra länder.<sup>83</sup> Den 27 februari återkom också Tanner med samma frågeställning, som framförts den 5 februari till statsministern och Hansson upprepade det tidigare avgivna svenska negativa svaret.<sup>84</sup> Bakgrunden till de förnyade förfrågningarna var de skärpta ryska fredsvillkoren, som framförts till den finska regeringen den 23 februari. Eftersom Sveriges tidigare ställningstaganden förblev oförändrade återstod två alternativ för Finland; begäran om västmaktshjälp eller fred med Sovjetunionen.

Att Finland allvarligt övervägde det första alternativet fick de svenska och norska regeringarna bekräftelse på från västmaktshåll den 2 mars. Både i Oslo och Stockholm överlämnade då de allierade regeringarna noter, vari de förklarade sig beredda att sända trupper på finsk begäran. Samtidigt utlovades militär hjälp till Norge och Sverige mot en eventuell tysk reaktion. I noten till den norska regeringen var tillagt att till Trondheim, Bergen och Stavanger skulle stridskrafter sändas fyra dagar efter det att den norska regeringen lämnat sitt tillstånd till genommarsch. Trupperna till Finland kunde ankomma till norska hamnar först den 20 mars.<sup>85</sup>

I Stockholm hade Günther genom Victor Mallet, brittisk minister (via Boheman) fått besked om den kommande aktionen och på morgonen den 2 mars vidarebeford-



rade han detta i ett samtal med Koht. Samtidigt beslöt de att Bull skulle resa till Stockholm för att lämna och mottaga informationer om den norska respektive svenska regeringens inställning till demarchen.

Vid Mallets besök hos Günther senare på dagen klargjorde utrikesministern att genommarsch av trupp ej kunde ifrågakomma. Han framförde även uppfattningen att de allierades meddelanden ur svensk synpunkt inte uppfattades som en hjälp till Finland, utan som ett led i krigföringen mot Tyskland.<sup>86</sup> Före samtalet med Mallet hade Günther och Hansson mottagits av kungen och kronprinsen. Hanssons anteckningar meddelar följande: ». . . Jag och G. hos kungen och kronprinsen. Kungen fått brev från Daladier. Ville avböja, men ej med våld hindra genommarsch. 'Det går jag aldrig med på'. Kronprinsen spekulerade över svensk truppsändning till Finland, för att få ett bättre utgångsläge då 'vi ändå förr eller senare komma med'. Jag polemiserade mot detta.»<sup>87</sup>

I statsrådsberedningen på eftermiddagen, beslöt regeringen efter en redogörelse av Günther om det finska förhandlingsläget, att Erkkö omedelbart skulle underlättas om »att regeringen motsatte sig transport av västmaktstrupper och militära förhandlingar».<sup>88</sup>

Morgonen därpå, före statsrådsberedningen, hade Bull talat med Günther och Boheman om Norges ställningstagande. Norge skulle säga nej till genomtransport av trupper. Om de allierade ej tog hänsyn till detta, utan en landstigning ändå skedde, skulle norrmännen försvåra deras genomfart, men ej göra väpnat motstånd.

Under samtalets gång ringde Tanner och meddelade att finska regeringen hade möjlighet att göra hänvändelsen till västmakterna till den 5 mars. Både från norskt och svenskt håll hade det rått osäkerhet om huruvida en framställning till västmakterna redan gjorts. Nu fick man alltså bekräftat att så ej var fallet. Både Bull och Günther trodde att finske ministern i Paris, Holma, kunde ha gjort en hänvändelse på eget initiativ »han drev litt utanrikspolitik for seg selv».<sup>89</sup>

Efter beskedet från norrmännen hölls beredning, där beslutet från den 2 mars stod fast. Mallet fick på eftermiddagen Sveriges avböjande hållning bekräftad av Boheman.<sup>90</sup>

I Oslo skedde följande. På eftermiddagen den 2 mars mottog Koht de brittiska och franska ministrarna, Dormer och Bruère. Kohts underhandsbesked, liksom Günthers, var avvisande, men frågan skulle läggas fram för regeringen och dessutom ville Koht rådgöra med den svenska regeringen innan han lämnade officiellt besked. Det utkast till svar som Koht lade fram vid regeringsmötet, och som innebar ett avslag, enades man om i princip. Några av statsråden, bland annat Tryggve Lie, var tveksamma till ett avslag med hänvisning till Finlands situation.<sup>91</sup> »Men det vart vedtaki at det endelige standpunkt fyrst skulle bli teki når ein hadde fått greie på om den svenska regjeringa ville svara på same måten – noko som ei meinte måtte vera fullvisst. . .».<sup>92</sup> På kvällen avreste därför Bull till Stockholm för att få ett besked och efter samtalet med Günther och Boheman ringde han till Koht och meddelade den svenska regeringens ståndpunkt. Den 4 mars överlämnade den norska regeringen svaret till västmakterna.<sup>93</sup>

Det svar som skulle avges på västmakternas demarch av den 2 mars fordrade dels att någon form av överläggning skedde mellan Norge och Sverige och dels att denna ledde fram till att regeringarna fattade samma beslut. Att regeringarna skulle avge olika beslut måste nu, liksom vid tidigare överväganden, anses som uteslutet. Genom de kontakter som upprätthållits mellan Günther och Koht vid de föregående förfrågningarna från västmaktshåll kände de till respektive regerings synpunkter och att dessa utgick från den gemensamma neutralitetspolitiken. Även om hotet denna gång måste betraktas som allvarligare än tidigare, borde detta inte ha ändrat ståndpunkterna. För att få detta bekräftat avreste Bull till Stockholm den 2 mars.

När samtalet mellan Bull, Günther och Boheman ägde rum den 3 mars, hade ett muntligt besked redan givits av den svenska regeringen. Det officiella avböjande svaret lämnades dock till Mallet först efter konsultationen med Bull, vilket innebar att det fanns möjligheter till justeringar i det svenska ställningstagandet, om det skulle visa sig att regeringarnas ståndpunkter inte sammanföll. Ingenting talade dock för att så skulle vara fallet. På motsvarande sätt gick man tillväga inom den norska regeringen. Ett beslut fattades den 2 mars men med reservation för eventuella ändringar om den svenska regeringens ståndpunkt inte skulle överensstämja med den norska. Från den norska regeringens sida finns ett uttalande som bekräftar nödvändigheten av samarbete dem emellan. Någon liknande bekräftelse finns inte från den svenska regeringen; därmed inte sagt att endast den norska regeringen insåg denna nödvändighet.

Hur skulle länderna ställt sig, om en allierad expedition trots deras svar hade genomförts? För Norges vidkommande diskuterades denna fråga ingående och troligen hade protester och passivt motstånd blivit resultatet. Uttalanden från Koht och Nygaardsvold tyder på detta<sup>94</sup>, vilket också Bull hade framfört i samtalet med Günther och Boheman. Även om den svenska regeringen inte tycks ha diskuterat problemet mer ingående – kungens uttalande synes ha stått oemotsagt – överensstämde med all säkerhet uppfattningarna även på denna punkt. Boheman nämner exempelvis att man genom att blockera malmbanan ganska effektivt skulle hindrat en genomtransport.<sup>95</sup>

Mellan den 3 respektive 4 mars, då de norska och svenska regeringarnas svar lämnades, och den 12 mars, då de allierade regeringarna återkom med den formella begäran om medgivande till trupptransitering<sup>96</sup>, stod Günther och Koht i ständig kontakt angående händelseutvecklingen.

För att de pågående förhandlingarna mellan Finland och Sovjet skulle leda till fred och trycket mot Norge och Sverige därmed lätta, föreslog Koht i ett brev till Günther den 4 mars, att deras regeringar skulle erbjuda sig att officiellt medla i konflikten.<sup>97</sup> Eftersom parterna förhandlade direkt med varandra fanns det enligt Günther, inte något behov av medling, vilket Günther framförde i telefon till Koht den 6 mars.

Orsaken till samtalet var inte i första hand Kohts brev, utan den alarmerande rapportering som inkommit från Helsingfors till Oslo, vilken inte överensstämde

med uppgifterna till Stockholm. Michelet rapporterade till Koht, att finska regeringen beslutat sig för att hos västmakterna begära hjälp. Günther hade å sin sida genom Tanner fått besked om att finska regeringen beslutat att acceptera de ryska kraven. Vilken uppgift var den rätta? Både Koht och Günther stod lika frågande. Ett samtal med Tanner löste det uppkomna missförståndet.<sup>98</sup>

Incidenten är redovisad dels för att understryka hur instabilt läget var – för Finlands del medförde den kritiska militära situationen, de hårda ryska fredsvillkoren och de allierades kampanj för en intervention att fred med Sovjet ännu inte var det självklara alternativet – dels för att belysa den informella kontakt som upprätthölls mellan utrikesministrarna och hur väl Günther informerade Koht. De fortsatta samtalen ger ytterligare belägg för detta. Den 7 mars underrättade Günther Koht om de svenska försöken att ordna vapenstillstånd och om den finska förhandlingsdelegationens avresa till Moskva.<sup>99</sup> Utvecklingen verkade gå i rätt riktning.

Alla tecken pekade emellertid inte åt samma håll och försök gjordes exempelvis från Toivola, finsk chargé d'affaires i Oslo, att påverka Norge och Sverige att ompröva sina beslut genom att hävda att om dessa inte bistod Finland med trupper skulle Finland begära västmakthjälp, och vidare att Tyskland inte skulle ingripa mot en sådan hjälpsändning från Norge och Sverige.<sup>100</sup>

Då Koht relaterade detta samtal för Günther samma dag utbrast han: »Det är fantastiskt», varefter de båda fastslog, att deras länder inte kunde ändra ståndpunkt i frågan. Günther, som hade ringt upp, hade också fått uppgifter om att det var krafter i gång i Finland för att hindra fredsförhandlingarna. Dessa krafter skulle ha stöd i Norge av Mowinckel, ledare för Venstre, och Hambro, ledare för Höyre. »Eg sa at dette var ikkje sant» var Kohts kommentar och han hävdade även att Arbeiderpartiet och Bondepartiet aldrig skulle gå med på att sabotera förhandlingarna.<sup>101</sup>

Utrikesministrarna fick genom samtalet bekräftelse på att några förändringar inte hade inträtt i respektive regerings uppfattning i transiteringsfrågan och Günther, som tydligt inte varit helt säker på att Kohts politik omfattades av alla de stora politiska partierna, hade fått detta vederlagt.

Då de finsk-ryska förhandlingarna inleddes i Moskva skärpte Sovjetunionen ännu en gång sina villkor, vilket föranledde Tanner att till Sahlin föreslå att Norge och Sverige skulle utöva påtryckningar i Moskva.<sup>102</sup> Den 11 mars meddelade Günther Koht om de försök som den svenska regeringen, med hänvisning till den nordiska opinionen och det allierade invasionshotet, gjort i Moskva för att få fredsvillkoren mildrade. Koht var helt införstådd med detta och föreslog att även Norge skulle bifalla Tanners begäran om åtgärder i Moskva. Günther var positiv, men innan man gjorde något, borde finska delegationens uppfattning inhämtas. Koht sände samma dag instruktioner om detta till legationen i Moskva.<sup>103</sup> Norske ministern kontaktade omgående Ryti, som dock ansåg, att eftersom fredsvillkoren i princip var antagna, vore en hänvändelse meningslös.<sup>104</sup> Inte heller detta Kohts sista försök att påverka de finsk-ryska fredsförhandlingarna, vilket låg helt i linje med hans tidigare kontakter, ledde till något resultat.

Den 12 mars kom så slutligen begäran från västmakterna om medgivande till trupptransitering över norskt och svenskt område till de norska och svenska regeringarna.<sup>105</sup> Denna begäran hade föregåtts av en finsk förfrågan den 11 mars, överlämnad till de båda regeringarna, om dels hur de ställde sig till en eventuell genommarsch av engelska och franska trupper, dels om de var beredda att undersöka möjligheterna för ett försvarsförbund efter krigets slut.<sup>106</sup>

Informationerna från Helsingfors och Moskva tydde på att Finland skulle godta de ryska villkoren, vilket bidrog till att varken Günther eller Koht uppfattade denna sista finska förfrågan om genommarsch som ett överhängande hot. Günther gav uttryck för detta i ett samtal med Tanner den 12 mars<sup>107</sup> och Koht hävdade i ett notat samma dag att Tanners fråga var ett utpressningsförsök med inrikespolitiskt syfte. Den hårda freden skulle lättare bli accepterad av det finska folket om några alternativ till den inte fanns.

Koht och Günther stod i kontakt den 12 mars för fortlöpande information om händelseutvecklingen i Helsingfors och Moskva. Tanners frågor orsakade inte någon diskussion mellan dem. Ställningstagandet till den första frågan – angående genommarsch – var klargjord sedan tidigare och vad finnarna begärde i den andra frågan var, »att undersöka möjligheterna för», inte att taga ställning till ett försvarsförbund. Man informerade således varandra om regeringarnas beslut samt diskuterade den finska politiken och Tanners »dobbelspel».<sup>108</sup> Samma dag lämnade Norge och Sverige i stort sett likalydande svar på Tanners förfrågan och natten mellan den 12 och 13 mars slöts freden.<sup>109</sup> Västmakternas begäran om medgivande av trupptransitering besvarades aldrig.

Tidigare har hävdats att samarbetet mellan de nordiska länderna ändrade karaktär efter mötet i Geneve. Under den här redovisade perioden, slutet av december 1939 – 13 mars 1940, kan man tydligt se denna förändring. Det samarbete som under hösten 1939 bedrevs mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige övergick under vintern 1939–40 huvudsakligen i dels ett danskt-norskt-svenskt, dels ett norskt-svenskt samarbete, dessutom i ett rent finskt-svenskt samarbete som ej behandlats här. Den kritiska situationen, som under vintern förstärktes för Nordens länder, ledde alltså inte till ett närmare samgående mellan de tre som fortfarande stod utanför kriget, utan till en uppdelning efter intresseområden där samarbetets syfte föranledde olika kombinationer.

Det dansk-norsk-svenska samarbetet rörde huvudsakligen förslag om initiativ till medlingsförsök, främst i den finsk-ryska konflikten, men även i stormaktskriget, och låg i linje med Nordens roll som fredsfaktor, något som länderna ju agerat för under hösten. Kohts privata fredsinstitutiv skall också sättas in i detta sammanhang.

Danmarks försiktiga neutralitetspolitik, vilken delvis bottnade i det starka tyska inflytandet, fortsatte därmed under vintern och medförde större återhållsamhet i förhållande till Finland än för de andra skandinaviska länderna. Det norsk-svenska samarbetet etablerades i och med att det allmänna hotet mot Norden att bli indraget i stormaktskriget, preciserades och riktades framför allt mot Norge och Sverige, vilket

skedde i och med att de allierade planerna mot Norden blev kända genom finska informationer den 23 december. Därefter och fram till och med den 13 mars varierade hotet i styrka, vilket var sammankopplat med det finsk-ryska krigets utveckling.

Samarbetet följde en liknande utveckling. Vid de tillfällen då hotet blev uppfattat som överhängande förde de norska och svenska utrikesministrarna ingående diskussioner i frågan, däremellan räckte det med konsultationer för att bekräfta tidigare ståndpunkter.

Liksom under hösten innebar Finlands situation en mer tillbakadragen ställning i samarbetet, vilket främst omfattade utbyte av informationer.

### Foreign policy contacts and cooperation among the Nordic countries September 1939 – March 1940

From September 1939 to March 1940 the cooperation in foreign policy among Denmark, Finland, Norway and Sweden had the aim of keeping the Nordic countries out of the war. It was the continuation of a cooperation started in the thirties, which was now intensified under the threat of war.

The cooperation was the result of both official and informal contacts among the Nordic foreign ministers. The informal contacts had an importance for the formulation of this policy, which prior research has neglected.

Compared to the pre-war period, the cooperation was intensified, but was also differentiated into spheres of interest that were influenced by factors from outside the area: the relations between a big power and a Nordic country, or between several big powers, had a decisive influence on the formulation of the Nordic cooperation. Denmark and Finland, because of their relations to Germany and the Soviet Union, respectively, were at times only marginally involved in the cooperation. The external factors thus had a dual effect. They influenced the countries both to increase and to decrease their cooperation. This dual effect is explained by the fact that as long as the threat against the Nordic countries was perceived as general, the cooperation increased and included all the countries, as was the case in the autumn, 1939. But when the threat was specified and thereby changed, so also was the cooperation, as in connection with the Allied plans against Scandinavia during the winter 1939–1940. Spheres of interest were formed. Here this change was influenced not only by external factors, but also by another aspect, which may be called Nordic common interest *versus* national self interest. Within each Nordic country there were clearly expressed motives for taking part in the Nordic cooperation. These motives can be associated either with a common Nordic interest or with national self interest. At best these motives coincided. The Nordic cooperation for peace in the autumn 1939 is one example. When the opposite occurred, and Nordic and national interests clashed, the latter prevailed. An example is the lack of interest on the part of Denmark in the question of transporting Allied troops to Finland during the winter –1940.

The dominant factors were the external ones. They set the limits, both directly and indirectly, for the implementation of a common Nordic foreign policy. Compared to these factors, others were less important in this period. Only when the pressure of external factors was reduced, i.e. in a less tense international situation, could motives of common Nordic interest begin to work again.

## NOTER

1. E Lönnroth, *Den svenska utrikespolitikens historia V 1919–1939*, Sthlm 1959 och V Sjöquist, *Danmarks udenrigspolitik 1933–1940*, Kbhvn 1966 redovisar utförligt det nordiska samarbetet under mellankrigstiden.
2. H Tingsten, *Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen*, Sthlm 1944 s 312 ff.
3. Brev Munch – Sandler 13.10.1938 *HP 20 D*, »Den nordiska utrikesministerkonferensen 20–22.2.39» *HP 20 D. SUD*.
4. Den omfattande litteraturen om finska vinterkriget behandlar huvudsakligen de finsk-svenska relationerna ej det nordiska samarbetet som sådant.
5. E Lönnroth, *Söderjylland* s 186 ff, *Åland* s 210 ff.
6. Protokoll saknas från detta utrikesministermöte *HP 20 D*.  
W Carlgren, *Svensk utrikespolitik 1939–1945*, Sthlm 1973 s 22.
7. UD – Köpenhamn 7.9 *HP 20 D*.
8. »Anteckningar rörande förhandlingarna vid det nordiska stats- och utrikesministermötet i Köpenhamn 18–19 september 1939». *HP 20 D*.  
Se även G Häglöf., *Svensk krigshandelspolitik under andra världskriget*, Sthlm 1958 s 39 ff och H Koht, *For fred og fridom i krigstid*, Oslo 1957 s 77 ff.
9. Krister Wahlbäck, *Finlandsfrågan i svensk politik 1937–1940*, Sthlm 1964 s 170.
10. Moskva – UD 10.10 *HP 1 A f. SUD*.
11. Helsingfors – UD 9.10 *HP 1 A f*.  
Den finske ministern i Washington erhöll stöd från de övriga nordiska länderna, vilket ledde till ett personligt budskap från president Roosevelt till den sovjetryske regeringschefen 12.10. Winther – Sandler 14.10. *HP 1 A f*.
12. H Koht s 106. V Sjöquist s 332.
13. Moskva – UD 12.10 *HP 1 A f*.
14. Hamilton – Sandler 9.9 *HP 20 D*.
15. K Wahlbäck s 42.
16. »Anteckningar rörande förhandlingarna mellan de nordiska staternas utrikesministrar vid statschefsmötet i Stockholm 18–19 oktober 1939» *HP 20 D*.  
För de svensk-finska förhandlingarna se K Wahlbäck s 183 ff, och W Carlgren s 48 ff.  
Allmänt om statschefsmötet se A Johansson, *Finlands sak – svensk politik och opinion under vinterkriget 1939–1940*, Sthlm 1973 s 64 ff.
17. Notat av H Koht 29.10 *35 G 2 II*.  
Anledningen till att Sändlers initiativ togs nu berodde på att den andra fasen av de finsk-ryska förhandlingarna inleddes den 23.10, angående dessa se W Carlgren s 54.  
För den svenska regeringens diskussion om noten se W Carlgren s 56 ff. Se även Instruktioner till Günther och Hamilton Stockholm 28.10. *HP 1 A f*. och H Koht s 111.

18. Notat av H Koht 31.10 35 G 2 II.  
Günther – Söderblom 31.10 *HP 1 A f.*
19. Utkast till dansk framställning även Köpenhamn – Stockholm 31.10 *HP 1 A f.*
29. I ett tal inför Högsta Sovjet redogjorde Molotov för förhållandet till Finland och de ryska kraven och varnade för obehörig inblandning i förhandlingarna av tredje makt. W Carlgren s 57.
21. Notat av H Koht 1.11 35 G 2 II.
22. Notat av H Koht 2.11 35 G 2 II.  
Samtalet mellan Munch och Sandler ägde rum den 1.11.
23. Oslo – Moskva 4.11 35 G 2 II.  
Moskva – UD 6.11.  
V Sjöquist s 335.
24. Hamilton – Sandler 30.10 *HP 1 A f.*
25. W Carlgren s 57.
26. Moskva – UD 6.11 *HP 1 A f.*
27. Enligt Winther, svensk minister i Moskva, hade de skandinaviska ländernas diplomatiska stöd i Moskva för Finland inneburit att Sovjets krav hade mildrats. Winther – Sandler 5.11 *HP 1 A f.*
28. Samtal Sandler – Soragna 27.10, 3.11 *HP 1 A f.*
29. Notat av H Koht 2.12 35 G III. NUD.  
För diskussionen inom den svenska regeringen om neutralitetsförklaringen se A Johansson s 95 ff.
30. Notat av H Koht 3.12 35 G 2 III.  
Referat av telefonsamtal 3.12 mellan Munch och Sandler till Hamilton. *HP 1 A f.*
31. För diskussionen inom den danska regeringen om neutralitetsförklaringen se V Sjöquist s 337 ff.
32. Notat av H Koht 3.12 35 G 2 III.
33. Notat av H Koht 4.12 35 G 2 III.  
Köpenhamn – UD 4.12 *HP 1 A f.*
34. Notat av H Koht 7.12 35 G 2 IV. NUD.  
Hamilton – Söderblom 7.12 *HP 1 A f.*  
V Sjöquist s 338.
35. Notat av H Koht 4.12 35 G 2 III.  
Samtal Munch – Sandler 3.12 *HP 1 A f.* Jmf not 33.
36. W Carlgren s 67.
37. Notat av H Koht 5.12 35 G 2 IV. NUD.  
PM 5.12 av Söderblom *HP 1 A f.*  
Den finska regeringen ombildades den 1.12, varvid V Tanner ersatte E Erkko som utrikesminister. K Wahlbäck s 214.  
Efter överläggningarnas slut meddelade Sandler sin förestående avgång, vilket var en överraskning för Koht och Munch.
38. »Anteckningar rörande förhandlingarna vid utrikesministermötet, Oslo den 7 december»  
*HP 20 D.*

- H Koht s 112 ff, se även not 40.
39. Notat av H Koht 3.12 35 G 2 III.
40. E Lönnroth s 145.  
Om sjumaktsförhandlingarna i Geneve 1936 se N Ørvik, Sikkerhetspolitiken 1920–1939, Band I s 289 ff.
41. *Aktstycken utgivna av Kungl Utrikesdepartementet*. Nationernas Förbunds församlings tjugonde ordinarie möte i Geneve 1939. Sthlm 1940.  
W Carlgren s 70 ff.
42. Undén – Söderblom 22.12 HP 1 A f.  
H Koht s 116.
43. Se not 4i.
44. Se not 42.
45. För samlingsregeringens bildande och tillsättningen av C Günther på utrikesministerposten se W Carlgren s 73. För allmän orientering om de allierades agerande i transiteringsfrågan se I Nevakivi, »The appeal that was never made. The allies, Scandinavia and the Finnish winter war 1939–40.» Helsingfors 1972.
46. Notat av H Koht 23.12 35 G 2 V.  
W Carlgren s 83.
47. Enligt W Carlgren hade Erkko ej uttalat någon uppfattning om vilken hållning som Sverige borde inta till demarchen.
48. Notat av H Koht 24.12 35 G 2 V. Se även *Historiallinen Arkisto* 62, Helsingfors 1967, s 142.
49. Notat av H Koht odaterad. Det är möjligt att detta samtal är identiskt med det som C Douglas, legationssekreterare, omtalar i ett brev till Günther den 10.1 HP 1 A f.
50. *Aktstycken utgivna av Kungl Utrikesdepartementet*. Handlingar rörande Sveriges politik under andra världskriget. Förspelet till det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9 april 1940, s 10. Sthlm 1947.  
Prytz – UD 27.12.
51. H Koht s 131 ff.
52. Koht – Paris 12.1 HP 1 A f.  
UD – London 3.1. Förspelet . . . s 13.
53. Koht – London  
London – UD 6.1. Förspelet . . . s 23.
54. Prytz – UD HP 22 An.  
H Koht s 159 ff.  
För hela frågan se även W Carlgren s 89 ff.
55. PM av Boheman 22.1 HP 1 A f.
56. Hamilton – Günther 15.1 HP 22 An.  
Prytz – UD 15.1 HP 22 An.
57. Note från brittiska legationen 13.1.  
Notat av J Bull, norskt utrikesråd över samtal med C Dormer, brittiskt sändebud, Oslo.
58. Notat av O Tostrup 20.1 samtal med Laakso, finsk attaché HP 1 A f.



59. PM av Boheman 22.1 *HP 1 A f*.  
Note och svarsnote nämnda av W Carlgren s 93.
60. J Beck-Fries – Berencreutz 12.1 *HP 1 A f*.
61. W. Carlgren s 99.
62. Se not 52. PM av överste Kellgren 7.2. Förspelet . . . s 52.
63. Wollebaek – UD 30.1 *35 G 2 VII*. NUD.  
Koht – Sthlm 3.2. *35 G 2 VII*.
64. H Koht s 142 ff.  
W Carlgren s 95 ff. (Günthers fredsinstitut)
65. V Sjöquist s 347 ff.
66. P A Hanssons anteckningar 2.2. P A Hanssons arkiv. A A Sthlm.
67. V Sjöquist s 348.
68. P A Hanssons anteckningar 4.2.
69. Samtal mellan Tanner – Mme Kollontay, W Carlgren s 97.
70. V Tanner, Finlands väg 1939–1940, Helsingfors 1950 s 199.
71. Wollebaek – UD 5.2 *35 G 2 VII*.  
H Koht s 153.
72. Beck-Friis – Günther 24.2 *HP 1 An*.
73. Se ovan.
74. Munch – Günther 9.2 *HP 20 D*.
75. För Norges del berodde uppskovet på Altmarkaffären, vilken inträffade den 17.2, se H Koht s 164.  
För Sveriges del rörde det en finsk note den 23.2 vari finska regeringen begärde besked om den svenska regeringens ståndpunkt i frågorna om svensk hjälp med frivilliga och materiel och om genommarsch för trupper se W Carlgren s 106 ff.
76. PM av Kruse, dansk minister i Sthlm, 21.2 *HP 20 D*.
77. Kommuniké genom T.T. 25.2 Förspelet s 97.  
Finske utrikesministern var ej inbjuden till utrikesministermötet. Tanner diskuterade detta med Hansson och Günther den 27.2. Tanner var mycket besviken och hävdade att ett litet land som anfölls av en stormakt blev »något av en spetälsk». Både Hansson och Günther påstod med bestämdhet att det inte var med avsikt som Finland inte blivit inbjudet. Günther sade dessutom att Munch inte ens i förväg meddelat mötets program, vilket var en uppenbar lögn, dels hade en eventuell fredshänvändelse diskuterats mellan utrikesministrarna i början av februari, dels hade Kruse den 21.2 överlämnat en preliminär dagordning.  
Tanner s 220, 261.
78. Att det ej var aktuellt med något medlingsförsök bekräftas av det negativa besked som Günther lämnade Prytz, svenskt sändebud, London, som svar på engelska förfrågningar huruvida medling var förestående.  
Prytz – UD 26.2 *HP 1 A f*.  
UD – London 27.2 *HP 1 A f*.  
Colban – UD 35 *G 2 VIII*.
79. H Koht s 155, 174.
80. Brev till Günther från Munch 10.3, där Munch redovisar uppfattningarna inom den danska regeringen, om en fredshänvändelse.

81. H Koht s 175 ff.
82. Hamilton – Günther 2.4 *HP 20 D*.
83. Erkkö – Günther 23.2 *HP 1 A f*.
84. Tanner s 244, 257.  
W Carlgren s 106 ff.
85. Note från brittiska beskickningen  
i Oslo till norska UD 2.3.  
Förspelet . . . s 120 ff.  
H Koht s 178.
86. Förspelet s 118 ff.  
W Carlgren s 116.
87. P A Hanssons anteckningar 2.3.  
Se även Wahlbäck s 290.
88. F Domös anteckningar 2.3.
89. Notat av J Bull 4.3. *35 G 2 VIII*.
90. Förspelet s 124.  
F Domös anteckningar 3.3.  
K G Westmans anteckningar 3.3.
91. H Koht s 180.
92. Notat av H Koht odaterat. *35 G 2 VIII*.
93. H Koht s 182.
94. a a s 181.
95. E Boheman, På vakt, Sthlm 1964 s 104.
96. Förspelet s 153.
97. Brev från Koht till Günther 4.3. *HP 1 A.f*.  
W Carlgren s 122.
98. Notat av H Koht 6.3. *35 G 2 VIII*.
99. Notat av H Koht 7.3. *35 G 2 VIII*.
100. Notat av H Koht, om samtal mellan Toivola och Tranmael.
101. Notat av H Koht 9.3. *35 G 2 VIII*.
102. Sahlin – UD 9.3. *HP 1 A f*.  
W Carlgren omnämner endast att Tanner begärt svenska föreställningar i Moskva s 121.
103. Notat av H Koht 11.3.
104. Bolstad – UD 13.3.
105. Förspelet s 153.
106. V Tanner s 337.
107. V Tanner s 351.
108. Notat av H Koht 12.3. *35 G 2 VIII*.
109. V Tanner s 340, 351.